

ŞÊWAZA ZIMANÎ DI MEM Û ZÎNÊ DE

NIMÛNEYA BEŞA DEHAN

Zafer AÇAR^{1*}

Destpêk

Ziman û vegêrran dax û dirûva kes yan/yan jî civakan e, wan ji yê mayîn cuda dike/dikare cuda bike, çî bi zarî çî jî bi nivîskî be. Eger ziman û vegêrrana babeta behsê edebî be hingê ev cudatî bêtir wateya xwe dibîne û dikeve ber lêkolînên zanistî.

Her edîb û helbestvanek, hunermendek heta zanyarek meriv dikare bêje xwedî terz û şêwazekê ye dema ew diaxive yan jî dinivîse. Carna ji ber tesîra xwendinên xwe ew bikeve bin tesîra berhem û berhemdarên berî xwe yan dema xwe jî ew bi demê re dikare bibe xwedî şêwazeke cuda ku wî ji yê din vediqetîne. Îja hêj di serdemên berê de şêwaza metnan û nivîskar yan jî bêjerê wan bala zanyaran kişandiyê û li ser şêwazê xebat hatine kirin û îro êdî bûye sehayeke zanistî.

Şêwaz hem di zimanê me de gelek wateyên xwe yê ciyawaz hene, hem jî di zimanên din de jî li gorî sehayên têkil bi navên ciyawaz bi kar tê. Ji bo ku li ser têgeh û termînolojiya biwarê ciyawazî heye ku em ê di qismê yekem ê gotarê de li ser bisekinin, me ji bo terz, uslûb yan jî stîlê şêwaz; ji bo zanista têkilî wê jî ku wekî stîlistîk niha mode ye, şêwazgerî tercîh kir.

Rêbaz

Rêbaza xebata me rêbaza teswîrî ye ku hem rave û nirxandinên kalîtatîv hem daneyên kantîtatîv peşkeş dike. Herwiha ew teknîka analîza dokumentê yan jî analîza naverokê bi kar tîne.

Ev gotar ji bo ku metna Mem û Zîn analîzeke şêwazgerî ya berfirehî dixwaze çî şêwazgeriya zimanî çî jî ya edebî, ji vê hêlê ve ew hêja ye bibe babeta tezan. Loma me xebata xwe bi şêwaza zimanî ya metnê ya beşa 10an ve sînordar kir ku ew ji 29 malikan pêk tê. Ji bo gotarekê; helbestek yan jî beşeke mesnewiyekê ku ji 10-

¹ * Dr. Zafer Açar, Zanîngeha Bîngolê, Fakulteya Fen Edebiyat, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, zacar@bingol.edu.tr. Orcid: 0000-0001-5323-9531

50 malikan pêk hatî guncan e bibe metneke lêkolîna şêwazgeriyî û bikare bikeve ber xebateke wisa. Loma me, piştî çavlêgerandina mesnewiyê û tesbîta keresteyên zimanî yên metnê, bona xebata xwe ev beş tercih kir. Divê em vê jî bejin ku kereste û materyala xebata me varyanta Mem û Zînê ya ku ji weşanên Nûbiharê derketiye bi xetê erebî û ya ji weşanên Nefelê bi amadekariya Arif Zêrevan bi latînî derketiye, ew varyant e.

Gotara me dikare bibe sê qisman. Qismê yekem berê xwe dide têgeh û termînolojiya biwarê. Qismê duyem agahiyên giştî li ser Xanî û Mem û Zînê dide. Qismê sêyem jî ku beşa serekî ye, şêwaza Mem û Zînê li ser zimanê wê vedikolê bi nimûneyên bijartî yên ji mesnewiyê. Ev beş di navbera xwe de analîza xwe li ser pênc astan peşkeş dike; binbeşa yekem grafolojiya berhemê, binbeşa duyem fonetîka berhemê, ya sêyem morfolojiya wê, ya çarem sentaks û ya pêncem jî ferhengnasiya berhemê dide ber xwe. Gotar bi encamê diqede.

Zimannasiya Metnî-Analîza Metnê

Wekî şaxeke zimannasiyê zimannasiya metnî çî metnên/deq nivîskî bin çî jî yên zarî/gotinî (discourse) bin wan ji aliyê zimanê wan ve vedikole. Ji jêderan diyar dibe ku di wateya lîngûîstîk de cara pêşîn têgeha analîza gotarê (discourse analysis) Harris (1952), têgeha zimannasiya metnî jî Coseriu (1955) bi kar aniyê (Aksan û Aksan, 1991: 99; Vitacolonna, 1988; Beaugrande, 1985).

Zimannasiya metnî wekî zanist serê pêşî li Ewropayê derket û xusûsen li Almanyayê û Hollandayê derkete pêş. Ev nêzîktêdan li ser armancên guherbar yên cureyên cuda yên metnan hûr dibe û ber û bala xwe dide pênasekirina eşkere ya xusûsiyetên şêweyî yên zimanî yên metnekê ku wê ji metnên din cuda dike (Trask, 2007: 297). Li aliyekî din gotar (discourse) wekî têgeheke vegir ya gotinên curedar û analîza gotarê jî (discourse analysis) ku carna wekî analîza metnê hatiye binavkirin li gorî Van Dijk (1985) di serê salên 1970î vir de bû sehayeke navdîsîplînî ya nû ya analîzê û bi sehayên hanê re eleqe danî: Antropolojî, sosyolîngûîstîk (etnografiya axaftinê), zekaya sinaî, zanista zanînê, felsefeya ziman (teoriya gotinkirinê), psîkolîngûîstîk, sosyolojiya ziman (analîza suhbetê/axaftinê), retorîk û zimannasiya metnî (Bussmann, 2006: 321).

Ev xebat jî têkilî zimannasiya metnî li ser beşeke metna Mem û Zînê analîzeke zimanî dike li ser van astan: (1) grafolojî (tîpa nivîsê), (2) fonolojî (deng, tekrarên dangan ketin û dariştina dangan têkilî ladanê), (3) morfolojî (morfem û peyv, tekrarên wan, xusûsiyetên wan yên gramatîk û têkilî ladanê bikaranînên ciyawaz), (4) sentaktîk (ravek, fraz û hevokên metnê) û (5) leksîkal (cureyên peyv û tekrarên wan).

Şêwaz û Şêwazgerî

Çi ye axaftinekê ji axaftinan yan jî nivîsekê ji nivîsan cuda dike? Ev pirsra krîfîk li xusûsiyetên ciyawaz yên di gotin û nivîsînê de digere ku di zimannasiya metnî de pirseke bingeîn e û derî li biwarê xebatan vekirîye. Eger metna em behsê dikin yanî gotin yan jî nivîs, metneke edebî yan jî hizrî be hingê ev pirs bêtir watedar dibe. Çunkî sehayên ku keresteyên wan yên însayê hizir û hest in ew zêdetir îmkana xweseriyê didin nivîskar û şairan bona ew hunera xwe ya xas nîşan bidin.

Însakirina meteneke edebî, ji bo ku metna xebata me edebî ye, em ê ji vir şûnda metnên hizrî (dînî û felsefî) li vir bihêlin û paşê jî em ê edebiyata wê bihêlin û tenê eleqe bi zimanê wê metnê -beşeke wê- daynin, digel ku nêrîteke zexm û karhevkirineke edebî dixwaze jî, têkilî şêwaza edebî, ew nîrxê xwe li ser şêwaza xwe dide der, ew şêwaz çî edebî çî jî zimanî be.

Şêwaz ji aliyê gelek kesan ve hatiye pênasekirin ku di berhemên edebî û ferhengên de li ser pênaseya şêwazê lihevkerinek nayê dîtin (Omar û Ertekin, 2020). Di ferhenga Hejar de şêwaz wekî; şekil, terh, rahten, di ya Mukriyanî de wekî; şekil, şerm, edeb, akar û şêwe (Qehremanî, 2020) hatiye bikaranîn. Ji şêwazê re di erebî de *uslûb*, di farsî de *sebk*, di tirkî de *üslup* yan jî *biçem* û di îngilizî de jê re *style* hatiye gotin. Di gelek zimanên ewropî de ji peyva *stilûsa* yewnanî û *stylosa* grekî veguherîye û wan zimanan li gorî fonetîka xwe ew şekilandine (Çalışkan, 2014). Herwiha şêwazgerî ku niha di lîteratura kurmanciya naverast de ev têgeh li kar e, di erebî de wekî *uslûbîyat*, di farsî de *sebkşînasî*, di tirkî de wekî *üslupbilim* yan jî *biçembilim* û di îngilizî de jî wekî *stylistic* bi nav bûye.

Di kurdî/kurmancî de ji bo *stylê* peyva ‘qayde’ jî tê bikaranîn -qene di sînorê devokên Bakur yên kurmancî- ku ev peyv hem ji bo terzê gotinê hem jî terzê kirine bi kar hatiye, bo nimûne; ‘qaydê Şakiro, qaydê koçeran, qaydê kurmancan...’ Di xebateke² xwe de me qayde beramberî peyva îngilizî *register* bi kar anîbû ku Enkvist (1973: 17) dibêje hin zimannasan têgeha *registerê* li şûna tîpên ziman yên têkilî rewşê tercîh kirine û têgeha *stîlê* wekî cureyeke qaydê takekesî nîşan dane. Lê hinekên din jî ew ji bo bin-tîpên ziman yên cuda bi kar anîne dema însan di rolên cuda yên sosyal de tevdigere, bo nimûne; doktorek di hingama emeliyatê de bi qaydeyekî, bi nexweşê xwe re bi qaydeyekî û dema bi zarokê re dilîze bi qaydeyekî ye.

Di xebata Omar û Ertekin (2020: 39) de ku ew şêwazê wekî *sebk* bi kar tînin, dabeşkirina klasîk ya herî kevin ku aîdî Arîsto ye, wiha hatiye pêşkeşkirin: “(1) Li gorî navê nivîskar. Wek *sebk* Melayê Cizîrî û *sebk* Homer. (2) Li gor dema nivîsandina berhemê. Wek *sebk* dema mîrektîyan û *sebk* nû. (3) Li gor zimanê di berhemê da. Wek *sebk* Îranî û Fransî. (4) Li gor mijarê. Wek *sebk* tesewuffî. (5)

2 Binêre: Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurîzanan de –Nimûneya Bajarê Wanê, Teza Doktorayê, Zanîngeha Bîngolê Enstîtuya Zimanên Jîndar Şaxezanista Ziman û Edebiyata Kurdî, Bîngol 2019.

Li gor serzemîna erdnîgarîyê. Wek sebka Iraqî û Xorasanî. (6) Li gor peywendiya muxateb. Wek sebka ‘amiyane û ‘alîmane. (7) Li gor hedef û armanca berhemê. Wek sebka fêrkirinê û sebka henekan, tinazî.” Lê piştî Arîsto şêwazgerî maweyeke dirêj ya mêjûyî li Rojava retorîk û li Rojhilat jî belaxat bû. Lê ew wekî dîsîplîneke zimannasiyî di sedsala 20an de bi xebatên Charles Bally derket sehaya zanistî (Çalışkan, 2014). Ev zanist bi gelemperî dixwaze bigihêje sê armancan û li gor van armancên xwe berhemeke edebî dike mijara lêkolînê: (1) Naskirina şêwazên serdemên cuda û kifşkirina taybetîyên her serdemekê. (2) Naskirina şêwaza yek şa’ir an nivîskarekî mezin ku bi qonaxeke şêwaznasiyê va girêdayî ye. (3) Naskirina şêwaza edebî û naskirina taybetîyên wê li hember şêwazên din (Omar û Ertekin, 2020; Şemîsa, 1966).

Şêwazgerî ji ber ku bi gelek dîsîplînan re têkildar e ew di xebat û lêkolînên xwe de rêbazên wan dîsîplînan bi kar tîne. Wekî ku tê zanîn li ser uslûba însanan hin tesîrên derîn hene ku berî didine uslûba wan. Ev kes eger xwedî erkeke fermî bin yan jî di bin çavdêriyekê, mekanîzmayeke kontrolê de bin hingê tesîra derîn zêdetir xuya dike. Kesên nivîskar, xatîb, waîz, lêkolîner, akademisyen zêdetir dikevîne bin tesîran dema ew metna xwe dibêjin yan jî dinivîsin. Ji bo tesîrên derîn jî meriv dikare bêje; rola hêvî û berîdanên civatê, çavderiya saziyê û xusûsen jî hêza deshilatdar kartêker in. Zextên qanûnî û dîrektîfên xusûsî yên dewlet û deshilatdaran yên li ser nivîskar, helbestvan û akademisyenan çawa li ser bijartina mijar û cureyên berheman tesîrdar e li ser guherîna uslûba wan û tercîha mijarên lêkolînên wan jî tesîrdar e (Çalışkan, 2015c).

Ji vê hêlê ve dema em li metnan dinêrin çî yên tarixî bin çî jî yên serdema me bin, xusûsen jî di metnên edebî û hizrî de, li gorî bîr û raya berhemdaran, çanda wan, serdema ku tê de dijîn, sînorê zanîna wan (zimanê biyanî/waqîfbûna ziman û çandên biyanî), têkiliya wan ya deshilatê cudahî hene.

Teoriyên Şêwazgeriyê

Bi terzê modern di sedsala 20an di biwara şêwazgeriyê de gelek teorî û paradîgma hatine pêşxistin ku yên serekî ev in: Teoriya Pêbendiyê (Relevance Theory) ya Sperber û Wilson, Teoriya Gotin-Kirinê (Speech Act Theory) ya ku J. L. Austin daniye û John Searle pêş xistiye, Teoriya Tevdanê yan jî Têkelkirinê (Blending Theory) ya Fauconnier. Herwiha Teoriya Şemayê (Schema Theory) ya ku di sehaya zimannasiyê û psîkolojiya zanîni de hatiye pêşxistin, Teoriya Metin-Dinya (Text World Theory), Teoriya Çarçoveya Pabendî (Contextual Frame Theory) Teoriya Metafora Têgehî-Zanîni (Conceptual-Cognitive Metaphore Theory) ya ku sehaya zimannasiyê ya zanîni de hatiye pêşxistin hin teoriyên din in yên ku lêkolîner dikarin jê îstifade bikin ji bo lêkolînên sehaya şêwazgeriyê (Çalışkan, 2015c: 49).

Rêbaza Şêwazgeriyê

Şêwazgerî ji ber ku bi gelek dîsîplînan re têkildar e ew di xebat û lêkolînên xwe de rêbazên xasî xwe zêdetir wisa dixuyê ku ew rêbazên wan dîsîplînan bi kar tîne. Loma di serî de rêbazên edebiyat û zimannasiyê, ew ji rêbazên îstatîstîkê jî îstifade dike (Çalışkan, 2014; Hough, 1969). Di serdema modern de jî analîzên şêwazgeriyê piranî analîza teswîrî bi kar tînin (Güven, İmer û Özsoy, 2001).

Şêwaza Zimanî

Şêwaz wekî ku gelek kesan bi şiklêkî derbirriye; ‘bikaranîna zimên ya şexsî’ ye. Enkvist (1973: 16) şêwazê yek ji tîpên cureyên zimanî dihesibîne tevî cureyên din yên wekî demborî/demkî, herêmî, diyalektên sosyal (komezar), îdyolekt (takezar) û register (qayde). Dîsa ew (r. 14-15) derdibirre ku hinekan şêwaz li ser têkiliya qisevan/nivîskar û metnê îzah kirine, hinekên din li ser têkiliya metnê û guhdar/xwendar lê hûr bûne û grûpa sêyemîn ya lêkolîneran jî ew ji dûrî prosesên pêwendiyê nixandine ku di nav îzahên metnê de li şêwazê geriyane, ne di xîtabên şexsî de. Di berdewamiya gotina xwe de Enkvist behsa dîtinên lînguîstîk yên stîlê dike ku ew hemî xwe dispêrin sê dîtinên bingehîn yên ji hev cuda. Yek şêwazê wekî jêqetiyana rêze-xusûsiyetan yên wekî norm hatine etîketkirin dibîne. Ya duyem şêwazê wekî têkariyek/îlaweyeke hin xusûsiyetên stîlîstîk yên diyar dibîne ji bo îfadeyeke nêtar, bê stîl û berî stîlê. Ya sêyem jî wê wekî pabendiyekê/girêdanekê dibîne, bi vî awayî her xusûsiyeteke stîlîstîk qîmeta xwe bi dest dixê ji devdora xwe ya metnî û ya rewşî.

Şêwaza zimanî ya metnekê dema em bi nêzîktêdanekê zimannasiya metnî berê xwe bidinê, lêkolîneke zimanê metnê ye bi qaydeyên zimannasiyê li dor şêwazgeriyê. Li gorî Enkvist erka şêwazgeriya zimannasiyî (linguistic stylistics) yan jî şêwazzimannasî (stylo-linguistics) ew e ku envanteran û îzahên hişyarkerên stîlîstîk bi alîkariya têgehên lînguîstîk saz bike.

Bi gotineke basit û berbelav dikare bê gotin ku şêwazgeriya zimannasiyî xusûsiyetên zimannasiyî yên metnekê lêdikole. Xusûsiyetên zimannasiyî yên behs lê hatin kirin jî astên ziman yên wekî grafoloji, fonetîk, morfolojî, sentaks, semantîk û leksîkolojî ne. Dema em lîteraturê dinhêrin li gorî ziman û metnan tesnîfên ciyawaz hatine kirin ji bo nîşankirina şêwazgeriya metnan. Di metnên îngilîzî de tesnîf zêdetir li ser pênc astan; asta grafolojî, fonetîk, morfolojî, sentaks û leksîkolojî û carna jî di gel van semantîk û pragmatîk jî lê zêde dibin. Di yên kurdî û tirkî de jî ev lêkolîn zêdetir li ser fonetîk, morfolojî û sentaksê çêdibin. Herwiha lêkolînên şêwaza zimanî yên metnên edebî dema em lîteraturê dinhêrin piranî li dor tîpên (aheng) yan jî ladan³ê tîpê kirin ku ev herdu babet cihekî serekî digirin

3 Ladan: bi îngilîzî *deviation*, bi tirkî *sapma* ye. Di şêwazgeriyê de der-qayîdeyî ya şair/nivîskar e ku ew carna ji bo

di xebat û lêkolînên vê sehayê de.

Em ê di vê xebata xwe de li ser pênc astan li metna xwe nêzîk bin (grafoloji, fonetîk, morfolojî, sentaks, leksîkolojî) lê metna me di kîjan xalan de agahiyan bidin em ê zêdetir li ser wê rawestin. Wate, her metn mumkîn e ku her agahiya nede yan jî bi nisbeteke têr nede loma lêkolîner divê li gorî daneyên metnê lê nêzîk be û wisa cih bide astên zimanî ji bo lêkolînê.

Zimanê Mem û Zînê

Mem û Zîn navê çîrokeke gel û mesnewiya Ehmedê Xanî ye ku Xanî bi qebûleke giştî mesnewiya xwe li ser bingeha çîrokê bi vegotin û honandineke nû ve cardin saz kiriye. Eslê çîrokê li gorî Yıldırım (2008) di sala 1393an li Cizîrê derbas dibe û Xanî sala 1694an, di 44 saliya xwe de mesnewiya xwe Mem û Zînê tamam dike.

Dema em li berhemên Xanî mêze dikin xusûsen jî Mem û Zînê, em dibînin ku şeweyeke Xanî ya xusûsî heye û ew di berhemên wî de dibeliqe. Xebatên van dehsalên dawî yên li ser Xanî û bi taybetî jî yên li ser Mem û Zînê vê yekê piştrast dikin ku Xanî şewazeke cuda bi kar anîye qene ew xwedî uslûbeke ciyawaz e lê gorî şairên kurdan yê din.

Di Mem û Zînê û di hin helbestên Xanî de (bo nimûne, Zahidê Xelwetnişîn) de jî şîretên Xanî yên wekî ‘peyamên sosyal’ nebûna medha mîr yan jî siltanekî di Mem û Zînê de hin nîşaneyên wê yekê ne ku Xanî uslûbeke xweserî xwe heye. Wekî ku Çalışkan (2015c: 50) jî derbirriye xatîb, şair yan jî nivîskarên dijî qedexeyan zimanekî mixalîf bi kar anîne ku encamê de şeweya rexneyî, şeweya hicwî, şeweya mîzahî, şeweya îronî, şeweya nukteyî û şeweya temsîlî derketine. Îja ji ber vê sebebê ye ku xuyaye xwendin, dem, rewşa civakî û bûyerên dema Xanî bûne sebeb ku ew şewazeke ciyawaz bigire.

Bi qasî ku Tek (2015: 40-58) derdibirre mesnewiya Xanî Mem û Zîn ji aliyê kadroya karakteran û evîneke talî ve, ji aliyê cih û dema pêşîn a dildaran ve, ji aliyê cihoka civakî ya aşiq û maşûq ve, ji aliyê karaktera ‘Dayê’ ve û ji aliyê mirinê ve ku maşûq piştî aşiq dimire û maşûq pesnê reqîbî dide, ciyawaz e. Herwiha ligel Tek gelek nivîskaran di sebebê telifê de nebûna xwediyekî/hamiyekî wekî ciyawaziyekê qebûl kirine û xweseriya Mem û Zînê ji vî aliyê ve jî peyitandine.

Lê ji bo ku ev xebat ji edebiyat û vegotina Mem û Zînê zêdetir li ser zimanê wê disekine lazim e gotin were ser şewaza zimanê metnê. Mem û Zîn wekî mesnewiyekê bi kurdiya kurmancî li ser bingeha devoka Hekarî-Botî hatiye nivîsandin. Bi qasî ku Yıldırım (2010: 64) radigihîne ew ji kêm zêde 26560 peyvan pêk hatiye ku 19601 peyv bi kurdî, 6015 hebên wê erebî, 918 heb farsî û 26 heb jî tirkî ne.

Li aliyekî din Xanî di Mem û Zînê de wekî xusûsiyeta devoka standart ya

---

lihevanîna weznê; lihevanîna serwayan û jimara heceyan, ew di deng, morfem an jî peyvan de kurtkirin, guherîn an jî dirêjkirinê dike, ji vê yekê re ladan tê gotin.

klasîkên kurmancî bi qasî ku Tan (2008) amaje pê dike; dema lêkeran li gorî kesên sêyem dikişîne, kopûlayê dema li gorî cînava ‘em’ dikişîne, di cînavên berhevîn de, di cihguhertina pêşgira lêkerçêker ‘ve’ de, di tewanga navdêrên nêr de û di hin peyvên wekî; ‘ kusa, înane, rûs, şîr (li dewsa şûr) de xusûsiyetên devokên Hekkarî-Botanê diparêze. Herwiha derbarê cîyawaziya zimanê Xanî de Cîhanî (2010: 75-79) jî nimûneyekê dide ku li gorî wî Xanî lêkera kirinê li şûna lêkera bûn yan jî lêkera alîkar hatinê de cîyawaz bi kar anîye ku Xanî lêkerê bi şiklê ‘kiriya, kiriyane, kiriyane’ bi kar tîne. Lê di nusxeyên din yê Mem û Zînê de ev lêker bi awayekî din derbas dibin, bo nimûne wekî ‘geriya’ ku Cîhanî bixwe jî vê yeke nîşan dide û îddia dike ku ew şaş in. Dîsa Arif Zêrevan (2004: 11-13) derbarê morfema ‘ku’ de agahiyên balkêş dide ku li gorî wî gihaneka ‘ku’, cînava ‘ku’ û hokera pirsê ‘ku’ dema têne transîbekirin ew bi heman şiklî wekî ‘ku’ têne nivîsandin lê ew wekî tercîh bi rêzê ‘ko’, ‘ku’ û ‘kû’ tercîh dike. Herwisa ew dibêje Xanî hersê morfem jî di Mem û Zînê de bi kar anîne ku wekî nimûne li malikên jêr in:

*Mecnûn ko nebit ‘edîlê Leylê
Leylê ku dîkit bi Leyl meylê (17/11)*

*Wan go: tu ji kû ve tê çî pîr î
Xalib tu ji ‘ilmekî xebîr î (19/37)*

Îja wekî berê jî behs lê hatibû, ji bo ku ev xebat li beşeke biçûk ya Mem û Zînê hûr dibe xusûsiyetên zimanê mesnewiyê ew ê tenê li ser vê beşê bê dan ku hêvî heye bibe neynike biçûk ya berhemê.

Beşa Dehem

Ev beşa ku ketiye ber vê xebatê ji 29 malikan pêk tê û her risteyek 10 hece ye. Di nusxeyên cuda yê Mem û Zînê de ji bo ku carna jimarên heceyên rêzikan ji hev nagirin, me zêdetir nusxeya ji Nûbiharê derketî ya bi amadekariya Huseyn Şemrexî esas girt ku tê de diyar dibe ka ji bo lihevanîna jimara heceyan çî ladan hatine kirin wekî ketin û lêzêdekirina dangan.

Li jêr li ser pênc astan ew ê hin nimûneyên belîqî yê beşa dehem bêne pêşkeşkirin ku dikarin şêwaza Xanî ya zimanî temsîl bikin.

1. Grafoloji:

Ew zanist e ku xeta destê nivîskar vedikolê û armanc dike li ser wê xetê hin cîyawaziya metnê kifş bike û tehlîlên psîkolojîk yê karakterê nivîskar/şair bike. Ji bo ku metna em li ser dixebitin ne ya Xanî bixwe ye û cîyawaziyeke wê ya belîqî nîne ji mesnewiyên din em nikarin li ser raveyeke grafîk bikin.

Lê dema em li metna Mem û Zînê dinêrin di peyvên biyanî (erebî) de çendî

destxeta Xanî bixwe nebe jî ji bo ku diyar e ji ber ya Xanî hatine girtin li ser bikaranîna wan peyvyan têkilî grafolojiye hin tişt dikarin bêne gotin. Di Mem û Zînê de ji metnê diyar dibe ku Xanî dengên ne kurdî û nîşanek anku herfên wan wekî resenê wan bi kar aniyê. Ji bilî dengên kurmançî ew dengên erebî yê di axaftina kurmançiya gel de hene (ح, غ, ط, ع) bi kar tîne. Xêncî van dangan, dengên ku di kurmançî de nînin (ث, ض, ص, ظ, ذ) di peyvên erebî de bi kar tîne. Yanî peyvên erebî bi dengê wan yê eslî bi kar tîne. Bo nimûne: “Xedenfer, xewas, mîsal, meqsûd...”

2. Fonoloji:

Fonoloji/dengnasî, zanista lêkolîna dengên zimên e ku li ser metnekê dema lêkolînek hate kirin digel tesbîtkirina rûdanên dangan, nîşankirina ciyawaziya dangan û têkilî ahenge tekrar û ladanên dangan dibe mijara lêkolînê. Çunkî aheng wek hêmaneke bingehîn a şêwaznasîyê (stîlîstîk/ sebkşinasî) jî tê qebûl kirin. Şaxa şêwaznasîyê ya bi ahengê re têkildar, di lîteratura Rojavayî de wek “phonostylistics/fonostîlîstîk” e. (Adak 2017; Aytaç 2016). Dîsa di lêkolînên fonetîk yê metna zimanekî de ladan mijareke serekî ye. Helbestvan ji bo ahenga zimanê metna xwe carna ji zimanê berbelav û hevpar yê dema xwe vediqete û nimûneyên ladanê dide. Ladana dangan li gorî Çetin (2004) wekî; ketina dengdaran, lêzêdekirina dengdêran, taybetiyên devokî, dirêjkirina dengdêran, ketina dengdêran, guherîna dengdêran tesnîf dibin (Harmancı, 2013: 914).

2.1. Guherîna Dangan

Di vê beşa mesnewiyê de çend nimûneyên guherîna dangan hene ku dikarin bibine nimûneya ladanê ku mebesta şair lihevanîna weznê û jimara heceyan xuya dikin. Bo nimûne; Da (1): Ne diyar e ka gihaneka ‘da’ ye yan jî ‘de’ ye ku di devokên kurmançî yê Bakur de tê bikaranîn bi wateya ‘haydê’. Nê (17): Çendî di devokên Botan-Hekarî de nerênîtî piranî bi ‘ne’yê jî bê bikaranîn, di vê nimûneyê de ‘nê’ eger ne ji xeletiyê nivîsê be, dengdêra wê mumkîn e bi mebesta dirêjkirinê guherîbe.

2.2. Ketina Dangan

Di hin peyvên vê beşê de ketina dangan heye ku piranî ji ber kewyan yan jî kurtkirina peyvyan pêk hatine, bo nimûne: digo (12), j’ew (16), te digo (22). Herwiha di raveka ‘sirrê hev’ û ya ‘lawê sehîqed û serefraz’ de raveber çendî pirjimar bin jî dengê ‘n’ jê ketine ku ev diyarde di devokên kurmançî de berbelav e.

2.3. Dariştina Dengan

Di peyvên li jêr de dariştin yan jî lêzêdebûna dengan heye ku di hinekan de serî (ewan, ewî), hinek nivekê (şahibaz) û hinek jî di dawiya peyvê de (hezare, dibûye, yêkê, meqsûdî) lê zêde bûne. Ji peyvên navborî hinek varyantên cuda bin jî wekî ‘ewî, ewan, meqsûdî’, ji lêzêdebûnan dengan tê kifşê ku Xanî ji bo lihevkirina jimara heceyan ladanek kiriye. hezare (13), ewan (9), şahibaz (14), ewî (18), dibûye (19), yêkê (25), meqsûdî (28)

2.3.1. Cotbûna Dengan

Wekî ji nimûneyên xwarê diyar dibe cotbûna dengan di peyvên erebî de hene ku bi şeddeye têne nîşankirin û derbirrîna wan ya kurdî jî bi heman şiklî wekî du dengên dubare çêdibe.

qellaş, cemmaş (10-11), emma (10-16), ewwel (29)

2.3.2. Kewyan/Kelijandin

Eger em qalibên erebî *bi-l' cumle* û *fi-l' cumle* nehesibînin j`ew (16), te`d`go (22) hin nimûneyên kewyanê ne.

2.3.3. Têkrara Dengan

Nesl û neseb û heseb eyan bû

Serdefter û serwerê kuran bû.

Ji vê malikê diyar dibe ku dengên “e, s, n, b” zêdetir bikar hatine ku têkrara wan ahengekê dide rêzikan.

3. Morfolojî

Dema lêkolîna morfolojîk ya metnekê tê kirin tevî qertaf, cureyên peyvan hin mijarên morfolojîk -li gorî xusûsiyetên zimanê ber lêkolînê- yên wekî zayend, rewşa ergatîv, dem û raweyên lêkeran û yd. dikevîne ber lêkolînê. Ji bo morfolojiya metna vê gotarê jî hin nimûneyên belîqî dikare wiha bê pêşkêşkirin:

Morfema ‘bi’ wekî daçek di malika yekem ya beşa dehem de bi awayekî ci-yawaz hatiye bikaranîn:

Da bêyne bi ser hîkayeta pêş

Xelqê ku ji derdê ‘işqê dilrêş

Dema em li malikê dinhêrin em têdigihêjin ku bi pêşdaçeka komdaçeka ‘bi... de’ yê ye ku Xanî paşdaçeka ‘de’ bi kar neaniye. Wate di vê malikê de ladaneka zimanê heye.

Ladana peyvân bi awayekî giştî bikaranîna peyvên ne ji zimanê hevpar û berbelav, xirakirina binyata peyvê, guherîna ray û qertafan, pêvkirina qertafan li nav peyvê, li pêş yan jî paş wê û cihdana hin peyvên e ku ew ji derî bikaranînê mane. (Harmancı, 2013; Çetin, 2004).

Li aliyekî din dema em li morfolojiya metnê dinêrin hin nimûne hene bo ladanê divê ew bêne nişandan. Ji van peyvên ya herî girîng daçeka 'di' ye ku Xanî di Mem û Zînê de û di vê beşê de bi awayekî cîyawaz bi kar tîne. Daçeka 'di' di Mem û Zînê de li gorî Kızıl (2019) bi sê cureyan hatiye bikaranîn: (1) qertafa pirjimariyê, (2) daçeka cih, (3) di wateya tekîdê de. Jixwe di herdu cureyên pêşîn de guman tune lê tîpa sêyemîn mijara gengeşiyê ye. Eger em li ser vê beşê xeber din; malika duyem nimûneya tîpa yekem dide:

Lêkin ji xewadimê di mumtaz
Sed lawê sehîqqed û serefraz

Dema em li malikê dinêrin diyar dibe ku risteya yekem esil wiha ye: 'lêkin ji xewadim êd mumtaz'. Jixwe di hin versiyonên din de, bo nimûne di ya Cîhanî (2010) de daçeka 'di' wek qertafa pirjimariyê digel peyvê hatiye bikaranîn. Ji bo tîpa duyem jî, hema di malika piştî wê de nimûneyek heye ku ew jî jixwe daçeka cih e:

Heryek di meqamê husnêrojek
Heryek bi cemalê sedrîşahek

Wekî ku tê dîtin riste bi bikaranîna niha wiha ye: 'Heryek di meqam (meqamê xwe) de husnêrojek'. Lê em dema li tîpa sêyem dinêrin em dibînin ku ew ne wekî tekîdê lê wekî qertafa pirjimariyê ye lê cih guhertiye (extraposition) ku ev jî dibe nimûneyeke ladanê. Bo nimûne:

Tacdîn du bira hebûn di qellaş
Manendê du şahibazê cemmaş

Di vê malikê de morfema *di* eger wiha cih biguhere wateya malike xira nabe:

Tacdîn du birayê di (birayêd) qellaş hebûn
Manendê du şahibazê cemmaş

Di derbarê cîyawaziya qertafa pirjimariyê de divê ev *jî bê gotin ku li hin deverên Behdînan rêzika malike wiha jî dikare bê bikaranîn: 'Tacdîn du bira yêd heyn qellaş'*

Li aliyekî din dema em li malikên beşa dehem dinêrin Xanî hin peyv ji standarta zimanê niha cudatir bi kar aniye ku di zimanê gel de bi varyantên xwe yên cuda hene. Ev nimûneyên li jêr xuya ye bi mebesta wezna helbestê bi awayê devokî hatine nivîsandin:

Ewan (9), ewî (18)

3.1. Tewang

Dema em li malikan dinêrin em dibînin ku Xanî di bara tewanga navdêran de yên mîna şîrî, şerî (13) tewang parastiye û ew bi formê Behdînî tewandine. Lê carna Xanî wekî forma berbelav yan jî aşîna navdêr bi kar anîne. Bo nimûne; Mem ne wekî Memî lê wekî Memê tewandiyê.

Yek ji xusûsiyeteke zimanê Xanî di Mem û Zînê de û herwiha di beşa dehem de ladana îzafeyê ye xusûsen di navdêran de ku herwekî Zêrevan (2004) jî dibêje; “sedî sed em nezanin ka Xanî çima ew li hin ciyan ciyawaz bi kar aniye jî, li hin ciyan xuyaye bi formê Botî bi kar aniye”, li hin ciyan wisa diyar dibe ku ladan hatiye kirin ji bo lihevanîna weznê. Bo nimûne; Herçendî (2), meqamê (4), kelamê (4), kemalê (5), cemalê (5), Tacdînî (10), lêkî (24), yêkî (25), meqsûdî (28)

Li aliyekî din dema em li beşa dehem mêze dikin di hin cînavan de ladan hatiye kirin ku Xanî li cihekî cînava 3yem ya kesî ya yekjimar û ya 3yem ya pirjimar yên tewandî bi formê devokî bi kar tîne: Ewan (9), Ewî (18).

3.2. Ergatîv

Wekî ku tê zanîn kurmancî di dema borî û lêkera têper de rewşa ergatîvê nîşan dike. Di metna vê lêkolînê de lêkerên ‘gotin û sotinê’ dikarin bibine nimûneyên rewşa ergatîvê lê dema em li malikan dinêrin rewşeke seyr heye û hêjaye meriv serê xwe pê re biêşîne. Di rêzika yekem ya malika 12an de herdu hevokên malikê jî bi lêkera ‘gotinê’ hatine kişandin ku berkarê herdu hevokan jî yekjimar in lê lêkera hevoka yekem yekjimar ya duyem pirjimar e. Herwiha di malika 15an risteya yekem jî wisa dixuyê ku ‘dil’ yekjimar e pêvebera hevokê wekî ‘disotin’ pirjimar e.

Bavê wî digotinê Skender

Lêkin ereban digo xedenfer (12)

Daîm dilê dijminan disotin

Yek Arif yek Çeko digotin (15)

Dema em li nimûneyên jorê dinêrin ji bo rêzikên 12/1 û 15/1 em dikarin bejin ladanek heye têkilî rewşa ergatîvê. Lê ev lêker wekî lêkerên mîna; ‘fikirîn, êşîn/ eşiyan’ hem lêkerên têper in hem jî teneper in loma em dikarin bêjin di bikaranîna van lêkeran de ev xusûsiyet divê li ber çavan be.

3.3. Nerênî

Xanî di Mem û Zînê de nerênîya navdêran hin cihan wekî zimanê berbelav û hevpar bi kar aniye lê di hin cihan de jî ciyawaz bi kar aniye. Bo nimûne; di malika 17an de ‘ne’ wekî nê bi kar aniye. Ji aliyê wateyê ve jî ev bikaranîn balkêş e. Çendî di vê malikê de hunereke edebî hebe jî ev cure îfade di hin romanên Ewropî de bi kar hatiye.

Dîsa ladaneke din ji qertafa nerênîyê di malika 29an de heye ku Xanî forma raweya fermanî bi şêweya ‘me’ bi kar aniye. Çendî ev allomorf di kurdî û di farsî de hebe jî piranî di kurdî de rabûye. Di beşa dehem de peyv û îfadeyên nerênî wekî li jêr in:

ne bi dîtin û şehadet (7), Nê ez xelet im, çira ji bo xwe (17), nedîta (18), Ne şubhê bira û bab û mam bû (21), nabit (27), ne hêsanî ye (28), nekî (29), mede (29)

3.4. Kurtkirina Peyvan

Di metnê de kêm be jî kurtkirina peyvan heye ku wekî şêweya axaftina gel hatine bikaranîn. Bo nimûne: digo (12) ne şeklê ‘digot’ yan jî ‘digotin’ de bi kar hatiye ku rêzika berî wê de bi şiklê pirjimar e û têkilî ergatîvê di binbeşa ‘3.3.’ de me fikren xwe derbirrîn. Dîsa dinê (22) ku malika 19hem de wekî ‘dinya’ jî ev peyv bi kar hatiye û te’d’go wekî kurteya te digot/te digot qey (22) bi kar hatiye ku qalîbeke xusûsî ya kurmançî ye tevî varyantên xwe yê wekî ‘te yê bigota, tu dibê > tu’d’bê, ez dibêm > e’dbêm li kar e.

4. Sentaks

4.1. Ravek û fraz

Di beşa dehem de, dema em li ravekên metnê dinêrin, li gorî cureyên wan raveka navdêrî, raveka zincîrîn, raveka rengdêrî, raveka cînavî hatine bikaranîn. Çawa ku di binbeşa morfolojiye de jî têkilî tewangê behs lê hatibû kirin di bikaranîna îzafeyê de ciyawazî heye. Xanî di ravekan de di qalib û terkîbên biyanî xusûsen yê farisî de îzafeyê li derî qaydeyên kurmançî bi kar tîne. Ev rewş li gorî Çalî (2015) ku ew ji bo Cizîrî dibêje, ji ber bikaranîna îzafeyê bi terkîba farisî zayend bi formê nêrzayê tê bikaranîn. Dema em li metnê dinêrin em dibînin ku Xanî jî bi wî şiklî bi kar tîne:

Heryek bi kemalê bedrê mahek

Heryek bi cemalê sedrê şahek

Di ravekên *bedrê mahek* û *sedrê şahek* de li gorî raveya li jor îzafe li gorî farisî hatiye bikaranîn.

Di beşa dehem de wekî firaza navderî, rengdêrî, cînavî, daçekî û hokerî hemû cure firaz hene. Wekî risteyên pêwendiyê firazên bi gihaneke ‘ku’ saz bûne hem di seranserê Mem û Zînê de hem jî di beşa dehem de hatine bikaranîn. Bo nimûne:

Xelqê ku ji derdê işqê dilrîş (1), *Herçend ku bê hed û qiyas bûn* (2), *Roja ku ewî bira nedîta* (18).

4.2. Hevok

Dema em li hevokên mesnewiyê dinêrin em dibînin ku Xanî gelek caran hevokên ne tam bi kar anîne ku ev jî bi mantiq û karakterê nezmê re hevaheng e. Hin hevokên Xanî lêkerî û hinek jî navdêrî ne. Hevokên qutkirî dema em berê xwe didinê piranî yên navdêrî ne:

Bo nimûne;

Heryek bi kemalê bedrêmahek

Heryek bi cemaletê sedrêşahek (5)

Wekî ku ji malikê diyar dibe kopula (lêkera bûn) nehatiye bikaranîn ku eslê risteyan bi vî şiklî be hevok temam dibin:

‘Heryek bi kemalê bedrêmahek e, Heryek bi cemaletê sedrêşahek e’

Nimûneyeke din ya hevokên ne temam:

Roja ku ewî bira nedîta

Teşbihê şeva çira nedîta (18)

Wekî din, di hevokên Xanî de tê dîtîn ku li gorî cureyên wan hevokên ciyawaz bi kar anîne. Eger em li ser beşa dehan biaxivin; hevokên xwerû, hevokên hevedudanî, hevokên erênî, hevokên birist û hevokên bêrist bi kar hatine. Ji bo ku bibe nimûne hin hevokên Xanî yên ku dikarin bibine nimûneyê ladanê ku bi awayekî bêrist hatine sazkin:

Tacdîn digotinê ciwanek. (10)

Axir tu eger nekî wefayê

Ewwel mede ber xwe wê cefayê. (29)

5. Leksîkal

Dema em li beşa dehan ya Mem û Zînê dinêrin em dibînin ku Xanî ji aliyê peyvzaniyê ve metneke dewlemend honandiye, zimanekî dewlemend ku bi hersê zimanên kurdî, farisî û erebî peyv bi kar anîne û tenê van 29 malikan de hema bêje ji aliyê binyatê ve hemî cureyên peyvyan bi kar aniye ku hin cure çend cinsên xwe jî dihewînin. Dema em li vê beşê dinêrin em dibînin ku 9 lêkerên cuda (tevî lêkernavan) hatiye bikaranîne. Jimara navdêran 78, rengdêr 39, cînav 22 (tevî varyantên wan), gihanek 10, daçek 11 û hoker 6 heb in. Lê divê em vê jî bêjin ev cureyên peyvyan, hinekên wan bu du erkan dikarin rabin. Bo nimûne peyvek dikare hem navdêr û hem jî rengdêr be, yan jî dikare hem daçek hem jî hoker be.

Dîsa di van malikan de em dibînin ku hin peyv bi tekrar hatine bikaranîn ku vê jî ahengeke xweş daye ziman. Bo nimûne lêkera ‘bûn’ di sê malikan de bi şiklê pirjimar ‘bûn’ di pênc malikan de jî bi şiklê yekjimar ‘bû’ hatiye bikaranîn. Herwiha cînava nediyariyê ‘heryek’, çar caran bi kar hatiye di du malikan de ku cînavên

nediyariyê yên wekî ‘hin, hindek, yek, heryek’ di Mem û Zînê de bi tekrari gelek hatiye bikaranîn. Dema em metnê mêze dikin em dibînin ku di hin peyvan de var-yantên devokî hatine bikaranîn. Lê ev bikaranîn dema em li wezna heceyê binêrin em dibînin ku ew derî standartê ne û ji bo ahenga weznê hatine bikaranîn. Loma ew nimûne ne ji nimûneyên ladanê. Wekî mînak; cînava ‘wî’ wekî ‘ewî’, cînava ‘wan’ wekî ‘ewan’ hatiye bikaranîn.

Li jêr peyvên Beşa Dehem ya Mem û Zînê li ser tabloyê hatine pêşkeşkirin:

Cureya Peyvê	Peyvên Beşa Dehemîn
Lêker û lêkernav	bên, bûn (19), dîtin (4), bihîstin, gotin(3), sotin, hebûn, kirin (3), dan
Navdêr	hikayet, xelq, derd, îşq, qiyas, law, meqam, kelim, kemal, cimal, şehadet, riwayet, xidmet, sir, Tacdîn (3), Guhderz, zeman, nesl, neseb, hesab, bab (3), Skender, ereb, xedenfer, şîr, şêr, roj, şer, hezar, mêr, qellaş, dil, dijmin, Arif, çeko, bira (4), mam (2), şev, roj (3), dinya (2), xem (2), nav, Mem (3), axiret (2), dîwan (2), Qeys, Leyla, Wamiq, Ezra, esr, dil, Mihr, Muşterî, muwaxat, riya, muqalat, cefa (2), wefa(2), meqsût
Cînav	heryek (4), ew (5), hemî (2), cumle/bi’l –cumle/fi’l-cumle (3), hev, wan/ewan (2), -ê, wî/ewî/wê (7), yek/yêk (6), ez, te, tu, xwe (3), herdu (2), têk, pêk, lêk
Rengdêr	pêş, dilrêş, bêhed, amî, xewadim (2), xewas, mumtaz, sed, sihîqed, serefraz, husnîroj, sînesoj, bedrêmah, sedrêşah, aşiq, talib (2), raxib, emîr, xebîr, serhelqe, perîmisal, sertac, melekxisal, ciwan (2), pehlewana, eyan, serdefter, serwer, du (2), qellaş, şahbaz, cemmaş, xas, ‘am, bira (2), çira (2), tarî, tewarî, enbaz, fereh, şerik, sergeşte, aşiq (2), tamam, weled, wezîr, xelef, debîr, sadiq, serserî, rehşuhbet
Hoker	daîm, yarî (4), birayî, hêsanî, axir, ewwel
Daçek	bi (8), di (6), ji (6), ji bo, manend, şubh, li (3), belkî, eger, we (2), ve
Gihanek	û (20), ko (6), jî (3), ne, lêkin (3), emma, herçend (2), ewçend, lewra, da

Encam

Wekî terza axaftin yan jî nivîsê yan jî berhemê şêwaz anku stîl berhemê yan jî berhemdarî/ê ciyawaz dike û wekî mohra wî/ê ya li ser berhemê xwe nîşan dide. Şêwaz, wekî dîsîplîn yan jî lîngwîstîk şêwazgerî û wekî zanist şêwaznasî şaxeke lîngwîstîkê ye ya tîkîlî zimannasiya metnî ku çî şêwaza edebî çî jî şêwaza zimanî ye bûye sehayên xebatên bêjimar xusûsen di sedsala dawî de piştî ku li Rojhilat jî belaxetê û ji Rojava jî retorîkê vediqete.

Şahberhema Ehmedê Xanî Mem û Zîn çendî xebat li ser hatibine kirin û van salên dawî xebatên li ser zêde dibin jî li ser şêwazgeriya wê kêm xebat hene û li ser şêwaza zimanî hema bêje qet xebat tunene di kurmancî de. Loma ev xebata niha ku lêkolîna xwe li ser beşeke Mem û Zînê kir jî vî aliyê ve girîng e û xwestiye menzereyeke giştî ya zimanî ya Mem û Zînê bide temaşekirin û bikare perspektîfê bide pêşiya lêkolîneran.

Di vê xebatê de şêwaza beşa dehem ya Mem û Zînê li ser pênc astên grafolojî, fonolojî, morfolojî, sentaks û leksîkolojiyê hate kirin û nimûne li gorî berhemê û xusûsiyetên kurmancî hate nirxandin. Bi vê xebatê tê payîn şêwaza Xanî çî ya edebî û çî ya zimanî be, xusûsen jî ya berhema wî Mem û Zîn bikeve ber xebatên lêkolîneran li ser Mem û Zînê bi vî awayî tezên mastirê û doktorayê bêne nivîsandin ku kurmancî de pêdivî bi van xebatan heye.

Jêder

- Adak, A. (2013). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, Stenbol: Nûbihar.
- Adak, A. (2017). 'Aheng û Mûsîqî di Helbestên Melayê Cizîrî de', *Mukaddime*, Jimar: 8, r. 41-76
- Ahmad, H. O. û Ertekin, N. (2020), 'Taybetiyên Sebka Îraqî di Helbestên İbn Adem (Wacim) da', *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Sal: 6, Cild: 6 Jimar: 11, 2020/1, r. 35-56
- Aksan, M û Aksan, Y. (1991). "Metin Kavramı ve Tanımları", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, r. 90-104.
- Burke, M. (2014). *The Routledge Handbook of Stylistics*, London and Newyork: Routledge.
- Busmann, H. (2006). *Dictionary of Language and Linguistic*, translated and edited: Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi, Newyork and London: Routledge.
- Cihanî, P. (2010). *Mem û Zîn: Ehmedê Xanî (Şerha Metnê)*, Stenbol: Nûbihar.
- Çalışkan, A. (2014). 'Üslup ve Üslupbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cild: 7 Jimar: 34, r. 29-52
- Çalışkan, A. (2015a). 'Üslup ve Üslupbilim Üzerine-2: Üslup ve Üslupbilimin Tarihçesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cild: 8 Jimar: 36, r. 27-80
- Çalışkan, A. (2015b). 'Üslup ve Üslupbilim Üzerine-3: Üslup ve Üslupbilim Teorileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cild: 8 Jimar: 37, r. 55-75
- Çalışkan, A. (2015c). 'Üslup ve Üslupbilim Üzerine-4: Üslup ve Üslupbilim Sınıflandırmaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cild: 8 Jimar: 38, r. 48-87
- Çalî, L. (2015). 'Rêzimana Dîwana Melayê Cizîrî', Kovara Kanîzar, jimar: 1, Tebax
- Enkvist, N. E. (1973). *Linguistic Stylistics*, Paris: Mouton
- Harmancı, A. (2013). 'Cemal Süreyyanın Şiirinde Dil Sapmaları', *Turkish Studies*, Jimar 8/4, Bihar,

r. 909-918

Kızıl H. (2019). 'di ya Kirpandinê/Tekîdê di Kurmancî de', *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Sal: 5, Cild: 5 Jimar: 10, r. 47-74

Tan, S. (2008). 'Di Berhemên Ehmedê Xanî de Bikaranîna Kurmancî', *Sempozyûma Ehmedê Xanî ya Navneteweyî*, Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê, 30-31 Gulan

Tek, A. (2015). *Osmanlı Edebiyatında Mem û Zîn Mesnevisi ve Yayılımı*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara

Trask, R.L. (2007). *Key Concepts in Language and Linguistics*, (ed. Stockwell, P.), Routledge, Oxon.

Xanî, E. (2009). *Mem û Zîn*, Amadekirin: Huseyn Şemrexî, Stenbol: Nûbihar

Xanî, E. (2004). *Memozîn*, Transkripsiyon: Arif Zêrevan, Nefel: Stockholm.

Yıldırım, K. (2008). 'Tehlîla Berhemên Ehmedê Xanî ji hela Sembolîzmê ve (Dîwan û Mem û Zîn)', *Sempozyûma Ehmedê Xanî ya Navneteweyî*, Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê, 30-31 Gulan

Yıldırım, K. (2010). *Mem û Zîn: Ehmedê Xanî. (Çeviri ve Kavramsal Tahlil)*. İstanbul: Avesta Yayınları.